

Les parts restants contenen aspectes, no gens desconnectats de la labor filològica, que l'autor ha volgut destacar per separat. La part IV (*Momenti di storia del siciliano*, 2 capítols, p. 551-584) tracta de la llengua dels hebreus a la Sicília medieval i del context religiós del *Libru di transitu et vita di misser sanctu Iheronimu*, traducció siciliana del toscà que el mateix Di Girolamo havia editat uns anys abans (1982) i li devia facilitar un coneixement del sicilià no poètic exhibit a la primera part (e. g. p. 247). El títol de la part V (*Teoria metrica, metrica storica*, 2 capítols, p. 585-627) ho diu tot: sense una base teòrica segura no es pot estudiar històricament la versificació. Els dos treballs són complementaris també si ens fixem que l'anàlisi de les figures mètriques a «Teoria e prassi della versificazione» (p. 587-598) s'exemplifica amb versos de la *Commedia*, i que a l'excel·lent interpretació de la versificació catalana medieval (p. 599-627) hi té relleu l'anàlisi del decasíllab i en particular el de la traducció de Dante per obra d'Andreu Febrer. Aquest coneixement de la mètrica es trobava a faltar des d'Alfons Serra-Baldó.⁴ La revaloració de la versió de Febrer *per se* és una aportació de primer ordre, tractada en un assaig de la part I («Poesia italiana in catalano», p. 383-402) sense l'anacronisme lingüístic d'alguns crítics anteriors.

La part VI (*Teoria della letteratura e ritorno alla filologia*, 4 capítols, p. 631-693) té un aire autobiogràfic. Comença amb un article de semiologia, a partir de Hjelmlev, publicat per primera vegada el 1976 («Glossematics and the Theory of Literature», p. 631-640), i segueix amb dos panorames («Interpretazione e teoria della letteratura», p. 641-663; «Tendenze attuali delle teorie della letteratura», p. 665-678) que van des de l'estructuralisme lingüístic i el formalisme rus fins a principis dels anys 90, val a dir fins a la crisi dels models teòrics assenyalada per Cesare Segre i aquí avaluada de nou. Els dos assajos conserven el caràcter polèmic, per bé que s'han de llegir sobretot com una reflexió, passada per l'experiència a la Johns Hopkins (e. g. p. 674-675), sobre l'impacte de les escoles de crítica teòrica a Itàlia en particular. És en aquest context que fa ple sentit el retorn a la filologia: «La filologia dopo la teoria» (p. 679-693) situa la posició personal de Di Girolamo ja en els anys 70 (p. 679, i cf. p. 678) i explica com el «distacco» del filòleg s'ha de matisar, perquè, a Itàlia, foren els romanistes precisament els qui acolliren les teories dels anys 60 en endavant, i perquè alguns aspectes, com ara la comparatística, ja venien de natural amb la filologia. La descripció d'una declaració de la Societat italiana di filologia romana sobre la disciplina fa d'epíleg (p. 689-693), però, ja s'ha dit, també es pot llegir de bon principi per entendre el propòsit exemplar de tot el volum, que és també una *mina de contento*.

Lluís CABRÉ
Universitat Autònoma de Barcelona

ESCARTÍ, Vicent J. (ed.) (2019): *Nunc dimittis. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando*. València: PUV, 602 p.

Amb motiu de la jubilació del professor Dr. Antoni Ferrando Francés, catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat de València, s'ha publicat un volum miscel·lani de treballs redactats per col·legues de l'homenatjat, sota la cura del professor Dr. Vicent Escartí, que va col·laborar amb Ferrando anys enrere en treballs de recerca. El volum, prou gruixut, aplega fins a vint-i-tres treballs, no cal dir que tots molt interessants, precedits de la presentació de l'editor i d'un apunt biogràfic de la mà de la filla de l'homenatjat. Nogensmenys, l'espai de què disposem obligarà a comentar-ne tan sols uns quants, ga i lla del volum, amb criteris de tria del tot subjectius.

El volum s'ha dividit en dues parts. La primera consta de cinc treballs dedicats a l'obra d'Antoni Ferrando, i la segona part conté el gruix del volum, amb divuit treballs sobre temàtica diversa, és a dir, estudis en homenatge al professor Ferrando.

4. SERRA-BALDÓ, Alfons (1935, octubre): «El decasíllab català i l'endecasillabo italiano», *Quaderns de poesia*, 1.3, s. p. [21-29].

Les col·laboracions que s'apleguen a la primera part tenen el denominador comú d'ésser exponent de les relacions personals i/o científiques dels autors envers Ferrando: Emili Casanova, Josep Maria Nadal, Joan Rafael Ramos, Albert Rossich i Rafael Roca. Com a mostra de col·laboració en aquest llibre entre els autors de la primera part, he considerat interessant fer una visió sumària del treball d'Emili Casanova intitulat «Antoni Ferrando i la tasca de P. Fabra, F. de B. Moll i M. Sanchis Guarner», que ocupa les pàgines 83-91. Aquesta col·laboració, com la resta de les de la primera part, obre el treball enfocant el punt de mira sobre Ferrando d'una manera personal, lloant la tasca que l'homenatjat ha portat a terme des de 1983 a través de, posem per cas, la consolidació del Departament de Filologia Catalana que ell mateix va dirigir durant tants anys, de la refundació de IIFV (Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana), de la direcció de la vida acadèmica de tants joves universitaris, etc., d'una banda; i de l'altra, de la seva extensa obra científica, centrada sobretot en la història de la llengua catalana. Més endavant (a partir de la pàgina 85) es centra en l'anàlisi de l'obra de Fabra, Moll i Sanchis en la consecució d'un model de llengua modern, abastable als parlants dels tres territoris més extensos on es parla la llengua catalana i equilibrat en l'ús estàndard i normatiu. El camí que duu a l'adquisició de la norma lingüística de tots tres gramàtics i lingüistes passa per èpoques diverses: edat mitjana (amb l'ús del terme *llemosí*), i agafa més extensió durant la Renaixença fins a finals del segle xx (1990).

La segona part («Estudis en homenatge a Antoni Ferrando») és l'exponent de diversos treballs científics fets per membres del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València més alguns altres professors: Carme Barceló / Anna Labarta, Emili Casanova, Maria Conca / Josep Guia, Vicent Josep Escartí, Jesús Jiménez, Joaquim Martí i Mestre, Adrià Martí-Badia, Eulàlia Miralles / Verònica Zaragoza, Miquel Nicolás, Jaume Pérez Montaner, Manuel Pérez Saldanya / Anna Pineda, Josep E. Ribera, Mateu Rodrigo Lizondo, Josep E. Rubio, Vicent Salvador, Andreu Sentí, Abel Soler i Santi Vallés.

Entre les pàgines 187 i 201, hi trobem l'estudi de Carme Barceló i Anna Labarta intitulat «Treves d'Abū Zaid amb Jaume I al *Llibre dels Feits*», en què les autores estudien uns episodis del *Llibre* poc comentats, perquè presenten molt poca documentació al *Llibre* de Jaume I. Es tracta de les treves que el rei Abū Zaid de València i Jaume I van signar i que apareixen a l'esmentada obra en dues ocasions. La primera apareix al principi del *Llibre dels Feits* i narra un intent d'expedició del rei català a València en 1224, que es va veure frustrada. La segona, al final de l'obra, durant la rendició de la ciutat en 1238. D'altra banda, però, cal dir que, d'aquestes treves o pactes, també en parla la documentació àrab; tanmateix, tot i que la major part d'aquesta documentació original s'ha perdut, un autor egipci anomenat al-Qalqašandī va redactar un voluminós tractat en què apareixen les campanyes de Jaume I i entre aquestes un document signat per un representant del governador almohade Abū Zayd i un delegat de Jaume I.

Les autores del treball, a la llum de la documentació àrab contrastada amb el *Llibre dels Feits*, hi aclareixen també la data del primer pacte o treva i els episodis dels atacs a Ulldecona i Peníscola, així com la relació que hi ha entre el pacte que inclou el pagament de pàries per part d'Abū Zayd a En Jaume I i el que van signar en 1229 a Calatayud els dos senyors i llurs primogènits. Amb això, conclouen que els fets narrats que apareixen al *Llibre dels Feits* són autèntics, si comparem una i altra obra.

Un segon treball del qual ens ocuparem és «Aportacions de la premsa valenciana del segle XIX a la lexicografia històrica catalana. *El Mole* (1837-1870)» del professor Joaquim Martí i Mestre. La premsa satírica valenciana, i probablement catalana també, va obrir vies especulatives que van engegar el procés d'adquisició d'un model culte per a la llengua catalana als diversos llocs on és parlada. *El Mole*, revista satírica, n'és un bon exemple. L'autor del treball assenyala les intencions lingüístiques que animaven els redactors d'aquella revista (principalment, Josep Maria Bonilla, seguit a *longe* de Josep Bernat i Baldoví i Pasqual Pérez), que no eren altres com ara la creació, quan calgués, de nous mots tot partint del llatí i fins i tot del grec, o bé manllevant-ne del castellà o d'altres llengües. El treball exposa casos de creació formats per prefixació i per composició no registrats pels nostres diccionaris històrics. En posarem uns exemples: *apernejar* 'agredir a algú a pernades', tant el *DIEC* com el *DNV* registren *pernejar* 'donar pernades', que prové de Fabra (1932); uns altres exemples: *rebacons*, *reguilopo*, *repo-*

llós, etc. Els composts són també exposats i estudiats ací, i estan formats majoritàriament per l'estructura verb + nom; per exemple, *arreglegaparròquies*, *curatartamuts*, *destorbanegocis*, *llepafaldons*, *pelafaves*, etc.

Una novetat que troben a la revista esmentada és les accepcions no registrades en els diccionaris històrics nostrats. Per exemple, *anguilada* 'moviment que recorda el d'una anguila', acció que prové, segons l'autor, per referència al moviment del cos humà; *desatacar*, el sufix *des-* s'ha fet servir per donar el sentit contrari d'*atacar*, etc. Un altre mecanisme de creació fet servir a *El Mole* és el cas de les variants formals que aporten novetats pel que fa al DCVB i al DECat. Es tracta de les variants produïdes pel nivell col·loquial: a) l'afèresi produïda generalment en els cultismes *conomia* per *economia*, *sena* per *escena*, *pendència* per *independència*, etc.; b) síncope: *gurnamental* per *governamental*, *istància* per *instància*, etc.; c) apòcope: *dictame* per *dictamen*, *indirect* per *indirecte*, etc.; d) epèntesi: *maquinistre* per *maquiniste*, etc.; e) epítesi de *-t*: *andàmit* 'pas, manera de caminar'; f) pròtesi: *lesme* per *esme*; g) metàtesi: *pedricar* per *predicar*, *saflada* per *flassada*, etc. Amb casos d'*assimilacions vocàliques*, *assimilacions consonàntiques*, *dissimilacions vocàliques*, etc.

En un altre apartat exposa i explica possibles variants creades per la interferència del castellà: *antejuela* per *lentejuela*, adaptació del castellà per afèresi de *l*, *catatumba* per *catacumba*, etc., o bé adaptacions de neologismes: *gripa* per *grip*, *manarí* per *mandarí*, *òminus* per *òmnibus*, etc.

Finalment, Martí Mestre dedica un darrer apartat a estudiar uns altres mots, accepcions o variants formals que *El Mole* fa servir però que no són propis de la varietat diatòpica valenciana. Entre aquests tenim *cotó fluix*, *desgargamellar-se*, *emporquit*, *llagut*, que en valencià pren la forma *llaüt* 'mena d'embarcació', *rojura* 'rojor que apareix a la pell', mot vivent en valencià septentrional, que l'autor desconeix. Finalment, acaba el treball amb unes breus però bones conclusions.

Santi Vallés i Casanoves, al final del volum, publica el treball «L'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana i el mestratge de Josep Lluís Bausset», sobre un homenot (segons el qualifica ell mateix) que tingué un pes específic molt gran a la ciutat de València durant la primera meitat del segle xx i fins i tot més enllà. Home de ciències i lletres, era un personatge del Renaixement en ple segle xx, que destacava per la defensa de la llengua i de la cultura dels valencians. Va relacionar-se estretament amb personalitats com Joan Fuster i Manuel Sanchis Guarnier, i amb historiadors i filòsofs com ara Antoni Igual Úbeda o Josep Iborra. Era un home polifacètic: farmacèutic, químic, corresponsal de premsa, polític, agitador cultural i bibliòfil.

Una de les primeres tasques que va emprendre en la defensa de la llengua fou la fundació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana en 1934, que un grup de mestres compromesos amb la renovació pedagògica decidí portar endavant per lluitar per una escola valenciana i en valencià. Aleshores, aquell jove de 23 anys llicenciat en Farmàcia va ser un dels impulsors d'aquesta iniciativa que comptava amb el suport del Centre d'Actuació Valencianista. A partir d'aquest fet, Bausset entra en contacte amb joves estudiants valencianistes de Magisteri i ell mateix es prepara per a l'obtenció del títol de Magisteri, la qual cosa encara l'apropa més a les reivindicacions d'aquella plataforma valencianista, en què hi havia el mestre Carles Salvador i Pasqual Asins Lerma. Així, comença l'activitat de redreçament valencianista cultural i polític, que passa per diverses etapes i enceta camins nous desconeguts fins llavors per tots ells; per exemple: s'enfronten amb un analfabetisme, molt elevat entre els parlants valencians; creen un *Butlletí*, el primer número del qual és al maig de 1934, per tal de tenir contactes amb els mestres que hi volguessin participar, etc.

Una tasca important per a portar endavant l'ensenyament de la llengua fou crear cursos de valencià per correspondència a les tres ciutats més importants del País Valencià, així com també de delegar per tot el territori persones amb vocació de país. Josep Lluís Bausset apareix com un dels catorze delegats amb què l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana (APEV) comença a funcionar. A les ciutats més grans, com Castelló de la Plana o Alacant, el mèrit d'aquesta delegació va recaure en dos noms il·lustres del valencianisme, com són el castellanenc Gaetà Huguet Segarra i l'alacantí Enric Valor i Vives. Els socis de l'entitat van anar augmentant fins a 170 en 1935. A partir d'aquesta època la tasca de difusió de l'ideari contemplat per l'APEV va a l'alça, així com també el protagonisme de Bausset, fet

que propicia la incorporació a les tasques de difusió de personatges com Innocenci Signes i de J. J. Senent, inspector d'educació, el mestre Ismael Rosselló, Robert Moròver o el mateix Emili Beüt i Belenguier, que havia estat elegit president segon de l'APEV. Calia, doncs, fer d'aquesta associació un emblema semblant al que des de feia més de trenta anys havia tractat de fer a Catalunya l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), títol que la valenciana havia manllevat, i que les dues entitats, que responien a un mateix ideari i objectiu, col·laboressin en aquests objectius.

La llarga vida de Josep Lluís Bausset (mort als 102 anys) va ser un gran exemple de fidelitat a la història i la llengua dels valencians, i aquella associació va esdevenir l'actual Escola Valenciana, entitat que continua amb els objectius que es van marcar els primers fundadors de l'APEV.

Lluís GIMENO BETÍ

FUSTER, Joan (2020): *Correspondència Joan Fuster XV: Vicenç Riera Llorca, 1a part*. València: 3 i 4, p. 525 p.

FUSTER, Joan (2020): *Correspondència Joan Fuster XVI: Vicenç Riera Llorca, 2a part*. València: 3 i 4, p. 536 p.

La relació epistolar entre Vicenç Riera Llorca (Barcelona, 1903 – Pineda de Mar, 1991) i Joan Fuster (Sueca, 1922 – 1992) fou una de les comunicacions intel·lectuals més prolífiques que es desenvoluparen en el context de l'exili americà de postguerra, i un dels pocs epistolaris íntegres que Riera Llorca preservà de la destrucció (Fuster 2020: I, 27).

Aquesta sortosa salvaguarda patrimonial ha estat possible gràcies, d'una banda, a la cura de Riera Llorca, que conservà les cartes rebudes i les còpies de les enviades, i, de l'altra, a la recuperació d'algunes lletres del fons Joan Fuster conservat a Sueca. Però aquesta correspondència que es reedita ampliada a final de 2020, veié la llum per primera vegada el 1993 sota el títol *Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca* (Barcelona: Curial Edicions Catalanes), a cura de Joan Pujadas i Marquès & Josep Ferrer i Costa. Aquell primer volum disposava de 201 cartes, amb un abast cronològic comprès entre el 5 de març de 1950 i el 22 de juliol de 1972, mentre que l'edició de 2020 dels volums XV i XVI de la correspondència de Joan Fuster fa possible que s'hagin esmenat alguns aspectes relacionats amb la transcripció dels originals i que s'hi incorporin quatre documents nous.

Aquest corpus documental testimonia el contacte intel·lectual entre tots dos homes des de l'exili mexicà de Riera i des del País Valencià de Fuster amb detall i precisió, que habiliten historiadors i filòlegs a resseguir diversos elements de relleu en els camins professionals i creadors de tots dos. L'edició de 3i4 (2020) és encapçalada per una «Introducció» d'Antoni Furió (Fuster 2020: I, 7-13), de la qual es desprèn, més enllà de la necessària contextualització del pes i de la magnitud de Riera Llorca, que si Joan Fuster esdevingué *Fuster* va ser, en bona part gràcies als estímuls de l'exili. Furió estableix, de base, que «la correspondència amb Riera Llorca permet de seguir, potser més que cap altra, el procés de maduració intel·lectual i política de Joan Fuster, la concreció de les seues idees sobre la cultura catalana i sobre els Països Catalans» (Fuster 2020: I, 10).

Joan Pujadas i Marquès & Josep Ferrer i Costa han curat amb màxim rigor i detall totes dues edicions —1993 & 2020—, i a juliol de 2017 (data en què signen el seu pròleg) han pres el relleu de la tasca duta a terme amb èxit per primera vegada i l'han ampliada amb alguns fragments manuscrits que en el seu dia no els fou possible de resoldre. En aquesta refeta del «Pròleg» original per a aquesta publicació (Fuster 2020: I, 15-30), tots dos curadors l'han actualitzat corresponentment, sobretot en el camp dels agraïments a les persones que han fet possible una nova edició de textos fonamentals per entendre les trajectòries de tots dos interlocutors; així mateix, també ofereixen un context extremadament documentat, rigorós i necessari per poder situar en un pla central de l'exili i de la història de la literatura catalana els projectes, relacions i intencions de tots dos escriptors, com també apunta Furió en el seu text introductori.